

ს ხ ვ ა დ ა ს ხ ვ ა
M I S C E L L A N E O U S

XVII-XVIII საუკუნეების ქართველი ვაჭრები სეფიანთა ირანში *
(ისპაჰანის სომხურ ნერსესის, მინასისა და სარქისის ეკლესიებში
დაცული ქართული და ქართულ-სომხური საფლავის ქვების
წარწერების მიხედვით)

თამაზ გოგოლაძე

კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს
ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის უფრ.მეცნ.თანამშრომელი
tazogogladze@yahoo.com

როგორც ცნობილია, ქართულ-სპარსული ურთიერთობებმა მთელი სისავსით თავი იჩინა სეფიანთა ირანის დროს, უფრო კონკრეტულად, XVII-XVIII საუკუნეებში. ამ ურთიერთობებიდან განსაკუთრებით დიდი ინტერესს იწვევს ქართულ-სპარსული იმდროინდელი სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები. ქართლის სამეფოს დედაქალაქი – თბილისი, როგორც ამიერკავკასიის ერთ-ერთი სავაჭრო ცენტრი და სატრანზიტო ქალაქი, ეკონომიკურად ოსმალეთის და, განსაკუთრებით, ირანის ქალქებთან იყო დაკავშირებული. თბილისიდან სპარსეთისაკენ სავაჭრო გზა ყაზახ-განჯა და ლორე-ბამბაკის მიმართულებით მიდიოდა. ქართლის სამეფოსთან მჭიდრო სავაჭრო ეკონომიკური ურთიერთობაში პირველი ადგილი სწორედ სეფიანთა ირანს ეკავა, საიდანაც ქართლში შემოდიოდა ძვირფასი ქსოვილები, აბრეშუმი, მარილი, შაბი, ტყავი და სხვ. ქართლის სამეფო თავის მხრივ ირანს აბრეშუმის ნედლეულით ამარაგებდა. გარდა ამისა, ქართლიდან გაჰქონდათ შალისა და ბამბის ქსოვილები. თბილისიდან სომხეთში, მიდიასა და ისპაჰანში სპარსეთის შაჰის კარის საჭიროებისათვის ქართული ღვინოებიც მიდიოდა (გ. ჟორჟოლიანი, 1987, 117-118). XVII საუკუნის ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი ქართულ ღვინოს საუკეთესოდ თვლის მთელს სეფიანთა ირანში (ჟ. შარდენი, 1975, 298). ქართუ-

* კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით. პროექტის (FR17_554) „დოკუმენტური წყაროები (სიგელები, ეპიგრაფიკული ძეგლები, ხელნაწერთა კოლოფონები) XVII საუკუნის I ნახევრის (1600-1662) ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ (წყაროების პუბლიკაცია და გამოკვლევა)“ ფარგლებში.

ლი და უცხოური წყაროები მდიდარ მასალას გვანვდიან თუ როგორი აქტიური ურთიერთობა არსებობდა მაშინდელ ქართლ-კახეთის სამეფოსა და სეფიანთა ირანს შორის.

საკვანძო სიტყვები: სეფიანთა ირანი, ქართლის სამეფო, ქართველი ვაჭრები, ქართული წარწერები.

ისპაჰანის სომხურ წერსესის, მინასისა და სარქისის ეკლესიებში დაცული ქართული და ქართულ-სომხური საფლავის ქვების წარწერები

ამ მდიდარ წყაროთმცოდნეობით ბაზას კიდევ მეტ კონკრეტულობას სძენს ისპაჰანის სომხურ ეკლესიებში (წერსესის, მინასისა და სარქისის) დაცული ქართული და ქართულ-სომხური ეპიგრაფიკული ძეგლების ერთი ჯგუფი, რომლებიც მეტად ძვირფასს და მიუკერძოებელ ცნობებს გვანვდიან სეფიანთა ირანში მოღვაწე ქართველი ვაჭრების შესახებ.

პირველი მეცნიერი, რომელმაც წინამდებარე საფლავის ქვებს ყურადღება მიაქცია და ნაშრომი გამოაქვეყნა, იყო მაგალი თოდუა. მას თავის ნაშრომში წარმოდგენილი აქვს ისპაჰანის სომხურ (წერსესის, მინასისა და სარქისას) ეკლესიებში დაცული 22 ქართული და ქართულ-სომხური საფლავის ქვის ეპიგრაფია. მეცნიერს სომხური წარწერების ტექსტები სომეხმა მკვლევარმა ლევონ მინასიანმა წაუკითხა, ხოლო სომხური ტექსტები ქართულად გაშიფრა არმენოლოგმა ელენე ცაგარეიშვილმა (მ. თოდუა, 1971, 196-211). მაგალი თოდუას შემდეგ აღნიშნული წარწერების ერთი ნაწილი, ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი თვალსაზრისით, ისტორიკოსმა დევი კაციტაძემ შეისწავლა. სახელდობრ, მეცნიერმა საფლავის ქვების წარწერებში მოხსენიებული პირების იდენტიფიცირება მოახდინა ქართული ისტორიული საბუთების მონაცემებზე დაყრდნობით (დ. კაციტაძე, 1976, 263-269). 2019 წელს გამოიცა ნაშრომი – „ქართველები თეირანის დულაბის ქრისტიანულ სასაფლაოზე“, სადაც ერთ-ერთი სტატია ნესრესის სომხურ ეკლესიაში დაცული ქართული საფლავების შესახებ ეკუთვნის ფერეიდნელ ქართველს – აბულყასემ აჰმადი-მიანდაშის. მკვლევარს ნაშრომში წარმოდგენილი აქვს ნესრეს სომხური ეკლესიიდან მხოლოდ 5 საფლავის ქვის ფერადი ფოტოები, რითაც დასტურდება მათი დღევანდელი მდგომარეობა (ა. აჰმადი-მიანდაშის, 2019, 123-134).

შევეცდებით ჩვენთვის საინტერესო საფლავის ქვების ნაკლებად შესწავლილი ან საერთოდ შეუსწავლილი ნაწილის ტექსტების წაკითხვაში შევიტანოთ გარკვეული კორექტივები და მათზე დაყრდნობით ისინი ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი თვალსაზრისით შევისწავლოთ.

პირველი ჩვენთვის საინტერესო საფლავის ქვის წარწერა მაგალი თოდუას სამეცნიერო პუბლიკაციაში 12-ე ნომრით არის წარმოდგენილი. გთავაზობთ

წარწერის ტექსტს მაგალი თოდუას სამეცნიერო პუბლიკაციაზე დაყრდნობით და მის ჩვენეულ წაკითხვას:

1. ქ. უფალო იესო
2. ქრისტეო, შეინ
3. ყალე და აკურ
4. თხე, მ[ო]იხსენ
5. იე მ[ო]ნა შე
6. ნი გორელი
7. მამიჯ[ან]ნ[ა]ს შვ
8. ილი ათ[ა]ბე
9. გა. ვინც წ[ა]იკ
10. ითხოთ, შენ
11. დობით მ[ო]იხსე
12. ნიოთ, შეგინდნ
13. ოს (?) ღმერთმ~ნ თ
14. ქვენცა. ქ~კს*) (მ. თოდუა, 1971, 204-205).

„ქ. უფალო, იესო | ქრისტეო, შეინ|ყალე და აკურ|თხე, მ[ო]იხსენ|იე მ[ო]ნა შენი გორელი, | მამიჯ[ან]ნ[ა]შვილი ათ[ა]ბე|გა. ვინც წ[ა]იკ|ითხოთ, შენ|დობით მ[ო]იხსენ|ნიოთ, შეგინდნ|ოს ღმერთმ(ა)ნ თ|ქვენცა, ქ(ორონი)-კ(ონ)ს ტქ (1312+390=1702 წ.)“.

ქართული საფლავის ქვის წარწერას, ქრონოლოგიური თვალსაზრისით, ავსებს მისი სომხური ნაწილი, სადაც თარიღი პირდაპირ არის მითითებული – ათაბეგ მამიჯანაშვილის გარდაცვალების თარიღი – 1702 წელი. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია ქართული ნაწილის ბოლო თარიღის აღმნიშვნელი ნაწილი აღვადგინოთ როგორც „ქ(ორონი)კ(ონ)ს ტქ“. ათაბეგ მამიჯანაშვილი ქართულ ისტორიულ საბუთებში 1697 და 1699 წლებში იხსენიება, საიდანაც ვიგებთ, რომ ის ჯერ კიდევ ქართლის სამეფოშია და აქ აწარმოებს თავის სავაჭრო საქმიანობას. სწორედ 1699 წელს ან ამ წლის შემდგომ იგი წავიდა ირანში, სადაც, როგორც საფლავის ქვის ეპიტაფია გვაუწყებს, 1702 წელს გარდაიცვალა.

ჩვენთვის საინტერესო შემდგომი ეპიტაფია მაგალი თოდუას ნაშრომში რიგით მე-15 ნომერია. გთავაზობთ წარწერის ტექსტს მაგალი თოდუას სამეცნიერო პუბლიკაციაზე დაყრდნობით და მის ჩვენეულ წაკითხვას:

1. ქ. უფ[ა]ლო ღ[მ]ერთო,]
2. აცხონე ა[ქა]
3. მწოლე...
4. გ[ორელი]...
5. ამირბა...
6. ე[ლიზბა]რ[ის]
7. ... აღდ(?)

8. ....
9. ....
10. ... შნი
11. [ლმერთ]მ~ნ თქ
12. [ვ]ენც შეგინ?
13. [დოს ცოდვანი?]
14. თქვენი. მი[ი]ც
15. ვ[ალ]ა თიბ[ა]თ
16. ვის დ[ა]მდექს
17. ა, ქკს ტჟბ (=1704 წ.) (მ. თოდუა, 1971, 206-207).

ქართულ საფლავის ეპიტაფიას, ინფორმაციული თვალსაზრისით, კიდევ უფრო ამდიდრებს მისი სომხური ნაწილი, საიდანაც ვიგებთ, რომ: „ესე არის საფალავი ამირბაბიანთ ალიზბარის შვილის ბალ(?)თასარისა. წელსა 1706“. თუ შევეუფერებთ ერთმანეთს საფლავის ქვის ქართულ და სომხურ ტექსტებს, შევძლებთ საფლავის ქვის წარწერის ქართული ტექსტის აღდგენას. ჩვენი აზრით, წარწერა შემდგომი სახით უნდა წავიკითხოთ:

„ქ. უფ[ა]ლო, ღ[მერთო,] | აცხოვე ა[ქა] | მწოლელისა | გ[ორელი]... | ამირბაბაშვილის | ე[ლიზბა]რ[ი]ს | შვილის, ბაღდასარის სული. | ვინცა | ნა-იკითხოთ და შეუნდოთ, | [ლმერთ]მ~ნ თქ|[ვ]ენცა შეგინ|[დოს ცოდვანი] | თქვენი.

მი[ი]ც[ვ]ალ[ა] თიბ[ა]თ[ის]ვის დ[ა]მდექს | ა (I), ქკს ტჟბ (1312+392=1704 წ.)“.

საფლავის ქვის წარწერის მიხედვით, 1704 წლის 1 ივნისს გორელი ამირბაბაშვილ ელიზბარის ვაჟი, ბაღდასარი გარდაცვლილა, რომლის სახელეზედაც დაუმზადებიათ საფლავის ქვა და ამოულარავთ ორენოვანი (ქართულ-სომხური) წარწერა. რით არის მნიშვნელოვანი წინადადებარე წარწერა?

როგორც ქართლის ცხოვრებიდან ვიგებთ, ირანის შაჰმა აბას II-მ (1642-1666) ქართლის მეფეს, ვახტანგ V შაჰნავაზს (1658-1675) თავისი ასული მოსთხოვა გაეგზავნა შაჰის ჰარამხანაში. ქართლის მეფე ვახტანგიც იძულებული იყო დათანხმებულიყო შაჰის მოთხოვნას (ბ. ეგნატაშვილი, 436). აქ მოხსენიებული ამირბაბაშვილი ელიზბარი გახლდათ ქართლის მეფის ვახტანგ V შაჰნავაზის სამეფო კართან დაახლოებული პირი. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული 1667 წლის 27 ივლისის საბუთი, საიდანაც ვიგებთ, რომ ქართლის მეფე ვახტანგს თავისი ასულისათვის მზითვე-ში სხვა ნივთებთან ერთად გაუყოლებია სწორედ აქ მოხსენიებული ელიზბარი ამირბაბაშვილი, რისი დადასტურებაცაა აღნიშნული საბუთი, სადაც ელიზბარი გორელ ვაჭრად არის მოხსენიებული. საბუთის ტექსტის წყალობით გავარკვიეთ ელიზბარი ამირბაბაშვილის სოციალური სტატუსი. სავარაუდოდ, მისი ვაჟიც ბალსადარიც მამის კვალს გაჰყვა და სავაჭრო ურთიერთობებით იყო დაკავებული სეფიანთა ირანში.

შედგომი წარწერა მე-7 ნომრით არის წარმოდგენილი პატივცემული მეცნიერის ნაშრომში. გთავაზობთ, წარწერის მაგალი თოდუასეულ გადმონაწერს და მის ჩვენეულ წაკითხვას:

1. ქ. ღმერ
2. თო, შეინ
3. ყალე
4. გორ
5. ქაშვი
6. ლი გი
7. ორგი.
8. ქუკის ტო
9. გი (1685 წ.) (მ. თოდუა, 1971, 202).

„ქ. ღმერთო, შეინყალე | გორქაშვილი გიორგი, ქ(ორონი)კ(ონ)ის ტოგ„ი“(373+1312=1685 წ.)“.

ქართულ საისტორიო საბუთებში 1653 წლის ნასყიდობის წიგნში მიცემული ზაალ გაბაშვილის მიერ გიორგი ბარათაშვილისადმი, დამწერად და მოწმედ იხსენიება ზურაბა გორქაშვილი (პალ, 710). დიდი ალბათობით, ამ საბუთში მოხსენიებული გიორგი უნდა იყოს ზურაბას მამა.

შედგომი წარწერას, რომელსაც მოვიხმობთ ბატონ მაგალის სამეცნიერო ნაშრომიდან, 20-ე ნომრითაა მოცემული. მოგვყავს წარწერის ტექსტის გადმონაწერი მაგალი თოდუას ნაშრომზე დაყრდნობით და მისი ჩვენეული წაკითხვა.

1. ქ. უფალო ღმერთო,
2. შეინყალე აქა
3. მწოლელისა მო
4. ქალაქე თუ თუ
5. ლი (?) პაპუასა შ
6. ვილი ... ურ ... მ
7. წერლ[...] ფარ
8. ს[ა]დ[ა]ნ[ი]ს სიძე. სულ
9. სა სამოთხე დ
10. ა ნათელი ა[ლი]
11. რსე. შეუნდე ც
12. ოდვ[ა]ნი მისი. ვ[ი]
13. ნც წ[ა]იკითხოთ
14. „ა“, შენდობა უთ
15. [ხა]რით. ღმერთ
16. მა თქვენცა შე
17. გინდოს„ა“ ცო
18. დვ[ა]ნი თქვ[ე]ნი (მ. თოდუა, 1971, 210-211).

**„ქ. უფალო, ღმერთო, | შეინყაღე აქა | მწოლელისა მოქალაქე, თუთუ-
ნასშვილი პაპუას„ა“ შვილი, [ზ]ურ[აბი], მწერლ[ისა] ფარ[სა]დ[ან]ი[ის] სი-
ძე. სულ[სა] სამოთხე დ[ა] ნათელი ა[ლი]რსე. შეუნდე ცოდვ[ანი] მისი. ვ[ი]ნც
ნ[ა]იკითხოთ, |„ა“ შენდობა უთ[ხა]რიოთ. ღმერთმა თქვენცა შეგინდოს„ა“
ცოდვ[ანი] თქვენი“.**

როგორც წარწერა გვამცნობს, წინამდებარე საფლავში განისვენებს პაპუა თუთუნასშვილის ვაჟი და ფარსადან მწერლის სიძე, ზურაბი. როგორც გადმო-
წარწერა ჩანს, წარწერის პირველ გამომცემელს საფლავის ქვის ეს ნაწილი პი-
რობითად აქვს აღდგენილი. თუ გადავხედავთ ქართულ საისტორიო საბუთებს,
დავინახავთ, რომ XVII-XVIII საუკუნეებში აქტიურად ჩანან გორში მოსახლე
თუთუნასშვილები. აქედან გამომდინარე, არ შეეცდებით თუ საფლავის ქვის
ამ ნაწილს „თუ თუ ლი (?)“ აღვადგენთ როგორც გვარ თუთუნასშვილად. მეტად
საინტერესოა XVII საუკუნის I ნახევრით დათარიღებული პაატა ჯავახიშვილის
მიერ როსტომ ხითარისშვილისადმი მიცემული ვალის დაფარვის წიგნი, სადაც
ერთ-ერთ მოწმედ ზურაბა თუთუნისშვილი იხსენიება. არ გამოვრიცხავთ, რომ
ამ საბუთში მოხსენიებული ზურაბა თუთუნისშვილი გახლდათ პაპუას მამა,
რომელმაც მამის პატივსაცემად თავის ვაჟს პაპის სახელი ზურაბი დააარქვა,
რაც მიღებული იყო მაშინდელ ფეოდალურ საქართველოში. თუ ჩვენი მსჯე-
ლობა სწორია, მაშინ დაახლოებით შეგვიძლია განვსაზღვროთ საფლავის ქვის
ქრონოლოგია. ვითვალისწინებთ რა ზურაბა თუთუნისშვილის მოღვაწეობის
პერიოდს – XVII საუკუნის I ნახევარს, მაშინ დაახლოებით მისი შვილიშვილის
ზურაბის გარდაცვალება XVIII საუკუნის I ნახევრით უნდა დავათარილოთ. მას
შემდეგ, რაც გავარკვეით აქ მოხსენიებული პირის საგვარეულო კუთვნილება
და მისი წინაპრები, ამის შემდგომ ჩნდება კითხვა – ვინ შეიძლება მოვიაზროთ
ფარსადან მწერლის ქვეშ?

სანამ უშუალოდ ამ კითხვაზე ვუპასუხებდეთ, აქ გასათვალისწინებელია
რამოდენიმე მნიშვნელოვანი ფაქტორი:

- თუთუნისშვილები წარმოშობით გორიდან იყვნენ, ყოველ შემთხვევაში
ამაზე მიგვითითებს ქართული ისტორიული საბუთები.

- ქართლის ცხოვრების მიხედვით, XVII საუკუნის ცნობილი ქართველი
ისტორიკოსი ფარსადან გორგიჯანიძე წარმოშობით სწორედ გორიდან იყო.

- სწორედ ფარსადანის კალამს ეკუთვნის ქართლის ცხოვრების გარდა
რამდენიმე სხვადასხვა ჟანრის წიგნების გადაწერა. საფლავის ქვის ტექსტში
ფარსადანი სწორედ მწერლის სტატუსით არის მოხსენიებული. ქვის ამომკვეთ-
მა საკმარისად ჩათვალა მხოლოდ და მხოლოდ მისი სტატუსი ამოეკვეთა, რაც
მიგვითითებს მისი პიროვნების ცნობადობასა და დიდ გავლენაზე მაშინდელ
ისპაჰანში. ასეთი ცნობილი პიროვნება კი როგორც ქართული, ასევე სპარსუ-
ლი წყაროებიდან იყო ქართველი ისტორიკოსი ფარსადან გორგიჯანიძე. იგი
ქართლის მეფის როსტომის აღზრდილი იყო, რომელიც ქართლის მეფემ გორი-
დან მცირეწლოვანი წაიყვანა და სამეფო კარზე გაზარდა, სადაც იგი დაეუფლა
სპარსულ ენას.

როსტომის დავალებით ფარსადანი რამდენჯერ იყო გაგზავნილი სეფიანთა ირანში შაჰის კარზე. მისი თხზულების მიხედვით, „ქ-კს ტმდ ამ ჟამს მეფემ როსტომ ისპაჰანის მოურავობა მე ფარსადანს მამცა“ (ფ. გორგიჯანიძე, 59). როგორც ვხედავთ, 1656 წელს ფარსადანი, როსტომისავე რეკომენდაციით, იგი შაჰის კარზე ისპაჰანის ტარულად დაინიშნა. იგი 1696 წლამდე სეფიანთა ირანში ცხოვრობდა და იკავებდა სხვა მნიშვნელოვან თანამდებობასაც, როგორცაა ეშიკალასობა. მართალია, ისტორიკოსი წერს, რომ მისი სახლუელობა ქართლში დარჩა, თუმცა, როგორჩი ჩანს, ზოგიერთი თავისიანი თან წაიყვანა ირანში. კერძოდ, ფარსადანის ძმა, ალექსანდრე ირანის ზარაბიბაში ყოფილა, მეორე ძმა – მელიქ სადათ-ბეგი უზბაში იყო, მისი ვაჟი დავითი შაჰის ყულის ლამქარში ირიცხებოდა. დავითი მხოლოდ 16 წლისა იყო, როდესაც ირანის შაჰმა ბოქაულთუხუცესობა უბოძა. მემბტიანე იხსენებს ასევე ძმისწულებსა და დისწულებს, რომლებიც აგრეთვე ირანში მოღვაწეობდნენ (რ. კიკნაძე, 1975, 11-12). აქ გასათვალისწინებელია ერთი მნიშვნელოვანი გარემოება, რომ სწორედ ფარსადანის ქართლის ცხოვრებიდან ცნობილია, რომ მას ჰყავდა ერთი ვაჟი დავითი. მისი თხზულების ბოლო ნაწილი თავის ვაჟ, დავითისადმი დარიგების ტექსტს წარმოადგენს. აღნიშნული საფლავის ქვის ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი აჩვენებს, რომ ქართველ ისტორიკოსს („ფარსადან მწერალს“) დავითის გარდა ჰყოლია კიდევ ერთი ასული, რომელიც გათხოვილი იყო წარმოშობით გორელ თუთუნასშვილთა საგვარეულოს ერთ-ერთ წარმოადგენელ ზურაბზე, რაც დღემდე ქართული სამეცნიერო ლიტერატურაში უცნობ ფაქტს წარმოადგენდა.

როგორც ცნობილია, ანონიმი ავტორის მიერ შედგენილი თხზულებიდან – „თაზქირათ ალ-მულუქიდან“, ისპაჰანის ტარულას მთავარი საზრუნავი იყო ქალაქის უსაფრთხოება. იგი განსაკუთრებით პასუხისმგებელი იყო და, შესაბამისად, დიდ ყურადღებას აქცევდა ქალაქის ეკონომიკური ცენტრების – ბაზრების უვნებლობას (ვ. გაბაშვილი, 1966, 103). აქედან გამომდინარე, სრულიად ცხადია, თუ რა მიზნით დაუნათესავდა თუთუნისშვილები ფარსადან გორგიჯანიძეს. მათ სჭირდებოდათ თავიანთი სავაჭრო საქმიანობის ეფექტიანად და უსაფრთხოდ წარმოებისათვის მძლავრი დასაყრდენი, ასეთი კი ისპაჰანის ტარულა ფარსადან გორგიჯანიძე იყო.

დასკვნა

განხილული საფლავის ქვის ტექსტები უტყუარი დასტურია იმდროინდელი ქართლისა სამეფოსა და სეფიანთა ირანის შორის არსებული გაცხოველებული სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობებისა. როგორც ჩანს, ქართველ ვაჭართა სოციალური ფენის წარმომადგენლები აქტიურად აწარმოებდნენ სავაჭრო ურთიერთობებს თვით ირანში და იქ თავიანთი სავაჭრო სახლები ჰქონდათ. ამიტომაცაა, რომ საფლავის ტექსტებში ქართველი ვაჭრების ამა თუ იმ საგვარეუ-

ლოდან რამდენიმე თაობის წარმომადგენლები იხსენიებიან. და რაც მთავარია, 1702 წლის საფლავის ქვის წარწერაზე ჩატარებულმა კვლევამ ნათლად აჩვენა, რომ ამ სოციალურ ფენას ვაჭრობის გარდა შეთვისებული ჰქონდა დიპლომატიური მისიაც. ეს ბუნებრივიცაა, ისინი, მათი საქმიანობიდან გამომდინარე, კარგად იცნობდნენ ქართლიდან ირანში მიმავალ გზებს და ამიტომაც ქართლის მეფეები ხშირ შემთხვევაში სწორედ ვაჭართა ფენის წარმომადგენლებს აგზავნიდნენ დიპლომატიური მისიით სეფიანთა ირანის სამეფო კარზე. დასასრულ, აღნიშვნის ღირსია ფარსადან გორგიჯანიძის ახალი ბიოგრაფიული დეტალები. როგორც გაირკვა, ირანში მოვაჭრე ქართველი – პაპუა თუთუნისძე, თავისი სავაჭრო საქმიანობის ეფექტიანად წარმართვის მიზნით, დანათესავებია XVII საუკუნის ცნობილი ქართველი ისტორიკოსის – ფარსადან გორგიჯანიძის ოჯახს და თავისი ვაჟის, ზურაბისათვის ფარსადანის დღემდე უცნობი ქალიშვილი შეურთავს ცოლად.

ლიტერატურა:

- აჰმადი-მიანდაშთი ა. (2019) ქართული საფლავები ისპაჰანის წმინდა ნესრეს სომხურ ეკლესიაში. „ქართველები თეირანის დულაბის ქრისტიანულ სასაფლაოზე“.
- გაბაშვილი ვ. (1966) სეფიანთა ირანის საქალაქო წყობილება „თაზქირათ ალ-მულუქის“ მიხედვით. „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან“.
- თოდუა მ. (1971) ქართულ-სპარსული ეტიუდები.
- კაკაბაძე ს. (1925) ფარსადან გორგიჯანიძე, საქართველოს ისტორია, „საისტორიო მოამბე“. ტ. II.
- კაციტაძე დ. (1976), ქართველი ვაჭრები სეფიანთა ირანში (XVII-XVIII სს.). „ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან“.
- კიკნაძე რ. (1975), ფარსადან გორგიჯანიძე და „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“.
- კლდიაშვილი დ., სურგულაძე მ., ცაგარეიშვილი ე., ჯანდიერი გ. (1991) პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით. ტ. I.
- კუცია კ. (1972) ისპაჰანის ქართველი ტარულები (1618-1722). „მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები“. ტ. 2.
- მგალობლიშვილი მ. (1975) ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში.
- ჟორჟოლიანი გ. (1987) ქართლ-კახეთის სამეფო XVII 30-50-იან წლებში.
- ფუთურიძე ვ. (1954) მოჰამედ თაჰერის ცნობები საქართველოს შესახებ. „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“. ნაკვეთი 30.
- ყაუხჩიშვილი ს. (1959) ქართლის ცხოვრება. ტომი II.

References:

- Ahmadi-Miandashti A. (2019) qartuli saflavebi ispanianis wmindā nesres somxur eklesiashi, (krebuli) “qartvebi teiranis dulabis qristianul sasafloaze”, Tb., “īlias saxelmwifo universitetis gamomcemloba”. (Georgian Graves in Isfahan St. Nesre Armenian Church. Georgians in Dulab Christian Cemetery. Tb., “Ilia State University’s printinghouse”.] (in Georgian).
- Gabashvili V. (1966) Sefianta iranis saqalaqo cyobileba tazqirat al-muluqis mixedvit, “narkvevebi maxlobeli aghmosavletis qalaqebis istoriidan”. [Safian Iran City Structure according to “Tazkirat al-Muluk”. “Essays from the History of Near Eastern Cities”. Tb., “Metsniereba”.] (in Georgian).
- Kakabadze S. (1925) Parsadan Gorgijanidze, saqartvelos istoria, “Saistorio Moambe”, V. II. Tb., Parsadan Gorgijanidze, History of Georgia, “Saistorio Moambe”, V. II. 1925 (in Georgian).
- Katsitadze D. (1976) qartveli vachrebi sefianta iranshi XVII-XVIII ss. [Georgian merchants in Safian Iran XVII-XVIII cc.] “Studies from the History of Georgia and Caucasus”. Tb., “Metsniereba”, (in Georgian).
- Kaukhchishvili S. (1959) “qartlis tskhovreba”, The Georgian Chronicles. Volume II. Tb., (in Georgian).
- Kiknadze R. (1975.) “parsadan gorgijanidze da istoriani da azmani sharavandedtani”, [Parsadan Gorgijanidze and “The Histories and Eulogies of the Sovereigns”.] Tb., “Metsniereba”, 1975 (in Georgian).
- Kldiashvili D., Surguladze M., Tsagareishvili E., Jandieri G. (1991.) “pirta anotirebuli leqsikoni”, XI-XVII ss. [Annotated Dictionary of Persons, XI-XVII cc. according to the historical documents. V. I. Tb., “Metsniereba”, 1991 (in Georgian).
- Kutsia K. (1972). ispanianis qartveli tarughebi (1618-1722), maxlobeli agmosavletis istoriis sakitxebi. [Isfahan’s Georgian Tarughs (1618-1722). “Issues of Near Eastern History”.] B. 2, Tb., “Metsniereba”. (in Georgian).
- Mgaloblishvili M. (1975.) “jan shardenis mogzauroba sparsetsa da aghmosavletis sxva qveynebshi”. [Jean Chardin’s Journey to Persia and Other Eastern Countries.] Tb., “Metsniereba”.(in Georgian).
- Puturidze V. (1954.) Mohamed tacheris cnobebi saqartvelos shesaxeb. masalebi saqartvelosa da kavkasiis istoriisatvis. [Mohamed Taheri’s Notes about Georgia. “Materials for the History of Georgia and Caucasus”.]V. 30, Tb., “Metsniereba”, 1954 (in Georgian).
- Todua M.(1971.) “qartul-sparsuli etiudebi”. [Georgian-Persian Etudes.] Tb., “Metsniereba”, 1971 (in Georgian).
- Jorjoliani G. (1987.) “qatl-kaxetis samefo XVII 30-50-ian wlebshi”. [Kartli-Kakheti Kingdom in XVII 30-50s.] Tb., “Metsniereba”, 1987 (in Georgian).

XVII-XVIII Centuries Georgian Merchants in Safian Iran
(According to the inscriptions on Georgian and Georgian-Armenian tombstones
preserved at Armenian Church in Isfahan)

Tamaz Gogoladze

Korneli Kekelidze National Center of Manuscripts

[*tazogogoladze@yahoo.com*](mailto:tazogogoladze@yahoo.com)

As it is known, Georgian-Persian relations revived in the period of Safavid Iran, more specifically, in the XVII-XVIII centuries. Of particular interest is the Georgian-Persian trade-economic relationship of that time. Tbilisi – the capital of the Kingdom of Kartli, as one of the trading centers and transit cities of the Transcaucasia, was economically particularly associated with the Iranian cities. The trade route from Tbilisi to Persia went to Kazakhstan-Ganja and Lore-Bambak. The first place in the close trade-economic relationship with the Kingdom of Kartli had exactly the Safavid Iran, from where precious fabrics, silk, salt, alum, leather, etc. were brought to Kartli. In its turn, the Kingdom of Kartli was supplying Iran with raw silk. In addition, wool and cotton fabrics were exported from Kartli. Various Georgian wines were also exported from Tbilisi to Armenia, Midia and Isfahan to meet the needs of the Persian Shah.

Georgian and foreign sources provide rich material on how active the relationship was between that time Kartl-Kakheti Kingdom and Safian Iran. A group of Georgian and Georgian-Armenian epigraphic monuments preserved at Armenian churches in Isfahan adds even more specificity to this rich source of knowledge, which provide a very valuable and unbiased information about Georgian merchants operating in Safian Iran.

In the seventies of the last century, to the tomb stones were drawn attention and were published by the famous Iranist – Magali Todua. The scientist in his work presents the epitaph of 22 gravestones. After Magali Todua, one part of these inscriptions was studied by historian Devi Katsitadze from the historical-source criticism point of view. In the present work we have made some adjustments to the texts of the less studied or unexplored part of the tombstones, and based on it we have studied them from the historical-source criticism point of view.

On the ground of the historical-source-based analysis of the inscriptions, we have precisely determined the chronology of the activities of one part of the Georgian merchants in Safavid Iran. In addition, on the basis of the comparison of the epitaphs of the tombs and the data of Georgian historical documents, we found out their relationship to the royal court of Kartli and their important role in Georgian-Persian relations. According to the study of one of the tombstone inscriptions, we found that a well-known historian of the seventeenth century – Parsadan Gorgijanidze, besides son David, mentioned in his work, had also a daughter, who was married to Zurab, the son of Papua Tutunishvili from Gori. Our findings up to date have been completely unknown to the scientific community.

Keywords: Safian Iran, Kingdom of Kartli, Georgian merchants, Georgian inscriptions.